DOI: https://doi.org/10.59295/DIA.2026.2.01
CZU: 7.01:75.036(478)(047.53)
Orcid ID: 0000-0003-4289-2054
Orcid ID: 0009-0004-2416-9617

Dialog

ARTA CA EXPRESIE A LIBERTĂȚII CREATOARE. FORME DE NONCONFORMISM ÎN PICTURA DIN REPUBLICA MOLDOVA

Aliona GRATI

Florina BREAZU

Arta ca expresie a libertății creatoare. Forme de nonconformism în pictura din Republica Moldova

Rezumat. Dialogul dintre Aliona Grati și artista plastică și cercetătoarea Florina Breazu explorează relația dintre artă, libertate și cercetare, pornind de la ideea că adevărata creație se construiește la întâlnirea dintre rigoare și libertate. Florina Breazu discută despre libertatea artistică drept proces continuu de experiment, cercetare și depășire a propriilor formule, analizând rolul avangardelor, abstracției și al autonomiei limbajului plastic. Un loc central îl ocupă problema libertății interioare a artistului în regimurile restrictive și formele de nonconformism din pictura sovietică din RSS Moldovenească, precum și transformările produse după proclamarea independenței Republicii Moldova. Sunt evocate personalități și direcții reprezentative ale artei locale, de la Mihai Grecu, Valentina Rusu Ciobanu și Andrei Sârbu până la artiștii contemporani. Dialogul abordează, de asemenea, responsabilitatea socială și culturală a artistului, libertatea imaginației și experiența creatoare a Florinei Breazu. Conversația se încheie metaforic, prin identificarea libertății cu lumina, ca spațiu al posibilității, cunoașterii și creației.

Cuvinte-cheie: libertate creatoare, artă contemporană, pictură, nonconformism artistic, identitate culturală, cercetare artistică.

Art as an Expression of Creative Freedom.
Forms of Nonconformism in Painting from the Republic of Moldova

Abstract. The dialogue between Aliona Grati and the visual artist and researcher Florina Breazu explores the relationship between art, freedom, and research, starting from the idea that true creativity emerges at the intersection of rigor and freedom. Florina Breazu discusses artistic freedom as a continuous process of experimentation, inquiry, and overcoming one's own established formulas, examining the role of the avant-garde, abstraction, and the autonomy of visual language. A central focus is placed on the artist's inner freedom under restrictive regimes and on forms of nonconformism in Soviet Moldavian painting, as well as on the transformations that took place following the proclamation of the independence of the Republic of Moldova. Representative figures and trends in local art are evoked, from Mihai Grecu, Valentina Rusu Ciobanu, and Andrei Sârbu to contemporary artists. The dialogue also addresses the artist's social and cultural responsibility, the freedom of imagination, and Florina Breazu's creative experience. The conversation concludes metaphorically by identifying freedom with light, understood as a space of possibility, knowledge, and creation.

Keywords: creative freedom, contemporary art, painting, artistic nonconformism, cultural identity, artistic research.

AG: Stimată doamnă Florina Breazu, personalitatea dumneavoastră reunește două dimensiuni complementare: cea a artistului plastic, care se exprimă prin libertatea actului creator, și cea a cercetătorului în domeniul studiilor artelor, preocupat de rigoarea metodologică și de exigențele discursului științific. La prima vedere, creația artistică pare să ofere un spațiu mai larg de libertate, în timp ce cercetarea presupune asumarea unor norme, concepte și paradigme validate de comunitatea academică. Cum reușiți să armonizați aceste două ipostaze și în ce măsură ele se susțin reciproc în activitatea dumneavoastră?

FB: Dacă îmi permiteți, voi începe prin a o cita pe Helga Nowotny, cercetătoare în domeniul studiilor asupra științei și tehnologiei, care afirmă că „știința prosperă la limita incertitudinii". Pentru ea, știința fundamentală este, prin natura sa, orientată către necunoscut: cercetătorul nu știe dinainte ce va descoperi, ci înaintează către ceea ce încă nu poate fi cunoscut. Tocmai această deschidere către necunoscut creează, după părerea mea, un punct de întâlnire foarte important între știință și artă [1].

După mine, nu există o contradicție între artist și cercetător. Dimpotrivă, cele două ipostaze se completează firesc și se întâlnesc într-o formulă care îmi definește atât creația, cât și cercetarea: rigoare în libertate și libertate în rigoare.

Arta îmi oferă spațiul intuiției, al experimentului și al expresiei, acolo unde nu toate adevărurile pot fi formulate prin concepte sau argumente. Cercetarea, în schimb, îmi oferă structura, logica și instrumentele necesare pentru a înțelege, contextualiza și argumenta aceste experiențe. În fond, ambele pornesc din aceeași nevoie de cunoaștere, dar operează prin modalități diferite de a interoga necunoscutul.

Formarea mea ca artist plastic și, ulterior, ca cercetător și doctor în arte vizuale m-a convins că libertatea autentică nu exclude disciplina, după cum rigoarea științifică nu limitează creativitatea, ci o poate stimula. Cercetarea mi-a dezvoltat spiritul critic și mi-a clarificat propriile opțiuni artistice, iar practica din atelier a făcut ca demersul meu științific să rămână permanent conectat la realitatea creației, la experiența directă a materialului, a formei și a imaginii.

Interesul meu pentru relațiile dintre materie, energie și spațiu, precum și pentru dialogul dintre artă și știință, s-a născut tocmai din această interferență dintre reflecția teoretică și experiența artistică. Nu urmăresc să ilustrez teorii științifice, ci să transform anumite concepte într-un limbaj vizual capabil să genereze emoție și reflecție.

Experiența mea instituțională și activitatea în cadrul Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Moldova mi-au confirmat că artistul contemporan are nevoie nu doar de sensibilitate și talent, ci și de o înțelegere profundă a contextului cultural, istoric și instituțional în care creează. Cercetarea îmi oferă această perspectivă de ansamblu, iar creația îmi amintește permanent că, dincolo de orice analiză, arta rămâne un act de echilibru, libertate, de sinceritate și de responsabilitate față de propriul adevăr interior.

Cred că armonia dintre aceste două dimensiuni apare atunci când niciuna nu încearcă să o domine pe cealaltă. Cercetătorul îmi oferă claritate și fundament, iar artistul îmi păstrează curiozitatea, sensibilitatea și disponibilitatea de a explora necunoscutul. Împreună, ele definesc nu doar felul în care înțeleg actul creator, ci și convingerea că adevărata cunoaștere se naște la întâlnirea dintre rigoare și libertate.

AG: Libertatea este, înainte de toate, o stare interioară a creației, o energie care animă atât demersul artistului plastic, cât și pe cel al cercetătorului. Indiscutabil, pictura reprezintă una dintre formele privilegiate prin care omenirea a încercat să imagineze, să interpreteze și să transmită ideea de libertate. În „laboratorul" intim al creației, conceptul abstract dobândește materialitate: se convertește în imagine, în formă, în culoare, în ritm și în gest pictural. Există, în opinia dumneavoastră, o „gramatică vizuală" a libertății? Ce simboluri, motive, metafore plastice sau poate tehnică specială au însoțit această idee de-a lungul istoriei artei și cum sunt ele interpretate de artistul contemporan?

FB: Cred că libertatea în artă nu are o singură gramatică vizuală, ci se construiește printr-un ansamblu de semne, gesturi și atitudini care se transformă odată cu epocile și cu sensibilitatea fiecărui artist. Pentru mine, libertatea în pictură nu înseamnă absența regulilor, ci capacitatea de a mă desprinde permanent de propriile clișee, de propriile formule și de confortul unor soluții deja validate. Adevărata libertate începe atunci când artistul are curajul să pună sub semnul întrebării ceea ce știe și să accepte riscul necunoscutului. În acest sens, îmi este apropiată perspectiva lui Herbert Read, pentru care limbajul artistic este o formă de cunoaștere, nu doar un mijloc de reprezentare [2].

De-a lungul istoriei artei, ideea de libertate a fost asociată cu numeroase simboluri și metafore vizuale: *pasărea* și *zborul*, ca expresii ale desprinderii de limite, *lumina*, ca revelație și cunoaștere, *drumul*, ca metaforă a devenirii, *spațiul deschis*, ca posibilitate infinită. Dar libertatea poate fi exprimată și prin gestul spontan al artistului, prin care acesta își afirmă autonomia în raport cu convențiile existente.

În modernitate, însă, libertatea s-a transferat treptat de la simbol către limbajul plastic însuși. Așa cum observa Clement Greenberg, pictura modernă și-a revendicat autonomia prin explorarea propriilor mijloace de expresie [3]. Libertatea nu mai rezidă exclusiv în ceea ce este reprezentat, ci și în modul în care imaginea este construită: de la perspectiva eliberată de convențiile academice la deformarea expresivă a formei, de la gestul pictural la explorarea materiei și a raportului dintre hazard și control.

Un moment esențial în această evoluție îl reprezintă arta abstractă. Eliberând imaginea de obligația reprezentării realității vizibile, abstracția nu a creat un teritoriu al arbitrariului, ci un nou sistem de organizare vizuală. Wassily Kandinsky a demonstrat că punctul, linia și culoarea nu sunt simple elemente descriptive, ci posedă o expresivitate și o forță proprie, capabile să construiască un limbaj vizual autonom [4]. Linia, culoarea, ritmul, tensiunea dintre suprafețe și raporturile dintre forme au devenit astfel elemente capabile să genereze sens. În spatele spontaneității aparente există întotdeauna o construcție, o intenție și o sensibilitate formate prin experiență.

De aceea, consider că libertatea artistică este inseparabilă de cercetare. Ea presupune curiozitate, disponibilitatea de a explora teritorii necunoscute și curajul de a accepta incertitudinea ca parte firească a procesului creator. Fiecare lucrare devine o nouă cercetare, o încercare de a găsi un limbaj plastic capabil să exprime ceea ce încă nu a fost formulat. Libertatea nu este o stare dobândită definitiv, ci un exercițiu continuu de reinventare.

Această libertate presupune, paradoxal, și o permanentă renunțare: la ceea ce știi deja, la propriile certitudini, la confortul mijloacelor de expresie pe care le stăpânești și chiar la propriile reușite. Fiecare nouă lucrare îți cere să te golești de automatisme și să devii receptiv la ceea ce încă nu cunoști. Artistul trebuie să rămână disponibil pentru o nouă experiență, pentru o nouă informație și pentru un nou mod de a înțelege lumea. Numai astfel poate apărea un limbaj plastic viu, capabil să depășească repetarea propriilor formule.

În propriul meu proces de creație, momentul cel mai important apare atunci când imaginea începe să dobândească autonomie. Există o etapă în care lucrarea depășește intenția inițială și începe să „dialogheze" cu artistul. Pânza nu mai este doar un suport pasiv al ideilor mele, ci devine un partener de cercetare. Materia, culoarea, gestul pictural și relațiile dintre forme generează direcții neașteptate, iar artistul trebuie să aibă disponibilitatea de a le urma și de a renunța, uneori, la ceea ce își propusese inițial.

Seriile mele *Particule, Rezonanța gestului, Coarde* și *Antimaterie* s-au construit tocmai pe această relație dintre control și libertate, dintre structură și intuiție, dintre cercetarea conceptuală și experiența directă a picturii. Pornesc de la o idee, de la o întrebare sau de la o anumită tensiune conceptuală, însă, pe parcurs, lucrarea își dezvoltă propria logică vizuală. Libertatea apare în spațiul subtil dintre ceea ce este proiectat și ceea ce se revelează în timpul actului creator.

În acest sens, mă regăsesc și în reflecția lui Harold Rosenberg, pentru care pânza devine un spațiu al acțiunii și al descoperirii, în care actul creator are o importanță fundamentală [5]. Lucrarea nu este doar rezultatul unei idei preexistente, ci și consecința unui proces în care artistul descoperă ceva pe care nu îl putea anticipa în totalitate.

Cred că artistul contemporan exprimă libertatea nu doar prin ceea ce reprezintă, ci mai ales prin *modul în care creează*. Libertatea poate însemna schimbarea tehnicii, depășirea granițelor dintre discipline, reconsiderarea materialelor sau reinterpretarea memoriei culturale într-un limbaj actual. Așa cum observa Arthur Danto, după sfârșitul marilor paradigme stilistice nu mai există un singur mod legitim de a face artă, iar această pluralitate deschide noi posibilități pentru libertatea artistică [6]. În același timp, perspectiva lui Umberto Eco asupra „operei deschise" sugerează că libertatea nu aparține exclusiv artistului: opera însăși poate genera o pluralitate de sensuri, iar privitorul participă activ la construirea lor [7].

Pentru mine, libertatea în pictură înseamnă, în cele din urmă, capacitatea de a transforma experiența interioară într-un univers vizual propriu. Nu este absența regulilor, ci alegerea conștientă a propriilor reguli. Un artist este liber atunci când își asumă responsabilitatea fiecărui gest, a fiecărei culori și chiar a fiecărei tăceri din interiorul imaginii.

În acest sens, „gramatica vizuală" a libertății nu este un alfabet fix și nici un repertoriu de simboluri imuabile. Este un limbaj viu, aflat într-o continuă devenire, care se naște din dialogul dintre tradiție și inovație, dintre cunoaștere și intuiție, dintre rigoare și imprevizibil, dintre conștiința artistului și timpul în care acesta trăiește. Libertatea artistică nu înseamnă să poți face orice, ci să poți descoperi ceea ce încă nu știi că poți face.

AG: Avangardele artistice au așezat libertatea de expresie în centrul programului lor estetic, contestând convențiile, modelele consacrate și limitele tradiționale ale reprezentării. Prin arta abstractă, ele au explorat teritorii noi ale percepției și ale imaginației, apropiindu-se uneori de granițele a ceea ce putea fi considerat artă. În ce constă, de fapt, libertatea de creație într-o estetică ce pare să testeze permanent limitele libertății? Este libertatea absolută a formei o eliberare de orice regulă sau presupune, dimpotrivă, asumarea unor noi principii și structuri de expresie? Există un moment în procesul de creație în care artistul simte că imaginea dobândește o autonomie proprie și devine „liberă"?

FB: Cred că una dintre marile contribuții ale avangardelor a fost tocmai schimbarea înțelegerii limitei. Ele au demonstrat că o limită artistică nu este neapărat ceva care trebuie eliminat, ci poate deveni un punct de plecare pentru o nouă formă de expresie. Contestând convențiile academice, ordinea compozițională tradițională sau obligația artei de a reproduce lumea vizibilă, avangardele au creat, de fapt, noi sisteme de organizare a imaginii.

În acest sens, libertatea absolută a formei este, probabil, o imposibilitate. De îndată ce artistul renunță la o regulă, începe să construiască, conștient sau intuitiv, o alta. În arta abstractă, de exemplu, dispar obiectul recognoscibil și perspectiva tradițională, dar apar alte relații: ritmul, echilibrul, tensiunea, densitatea materiei, raportul dintre suprafețe și culoare. Ceea ce pare la prima vedere eliberarea formei de orice constrângere devine, în realitate, o nouă ordine vizuală.

Aici mi se pare importantă contribuția lui Wassily Kandinsky, care a înțeles punctul, linia și culoarea ca elemente capabile să construiască un limbaj în sine, fără să depindă de reprezentarea unui obiect exterior [4]. Astfel, pictura poate construi un univers propriu, guvernat de relațiile dintre elementele sale.

Dar această schimbare presupune și o responsabilitate mai mare pentru artist. Atunci când nu mai există un model exterior pe care să-l urmezi, trebuie să creezi coerența internă a imaginii. Artistul devine, într-un anumit sens,

autorul propriului sistem de reguli. De aceea, libertatea în abstracție nu mi se pare o libertate a hazardului, ci una a *construcției*.

În procesul meu de lucru, această construcție devine vizibilă mai ales în momentul în care imaginea începe să-și impună propriile necesități. Există o diferență între ceea ce intenționez la începutul unei lucrări și ceea ce lucrarea îmi cere pe parcurs. Uneori, o anumită intervenție picturală deschide o direcție pe care nu am prevăzut-o, iar aceasta trebuie urmărită. Alteori, tocmai o soluție pe care o consideram reușită trebuie eliminată pentru ca ansamblul să funcționeze.

În acest punct, lucrarea începe să dobândească autonomie. Nu în sensul că artistul dispare, ci în sensul că imaginea încetează să mai fie executarea unei intenții prestabilite și devine un organism cu propria sa logică. Harold Rosenberg, vorbind despre pictura de acțiune, a deplasat atenția de la opera ca obiect final către pictura ca eveniment și proces al acțiunii [5]. Pentru mine, această perspectivă este relevantă tocmai pentru că surprinde caracterul deschis al actului pictural: imaginea se constituie prin ceea ce se întâmplă efectiv pe suprafața pânzei.

De aceea, cred că momentul în care o imagine devine „liberă" nu este cel în care artistul pierde controlul asupra ei, ci cel în care controlul inițial se transformă într-un dialog cu ceea ce apare în procesul de lucru. Atunci lucrarea începe să ofere propriile soluții, iar artistul trebuie să știe nu doar să construiască, ci și să asculte.

În fond, avangarda ne-a lăsat nu atât libertatea de a ignora regulile, cât posibilitatea de a ne întreba permanent *cine stabilește regulile artei și când acestea trebuie schimbate*. Iar această întrebare rămâne deschisă și pentru artistul contemporan.

AG: Între reprezentarea libertății ca ideal colectiv (libertate politică, națională sau socială) și libertatea ca experiență individuală, interioară, există diferențe esențiale. Asupra acestei relații s-a scris o vastă literatură filosofică, politologică și estetică. Nu ne propunem în dialogul nostru decât să deschidem câteva perspective. Aș dori însă să ne oprim asupra unei situații-limită: libertatea interioară a artistului într-un regim dictatorial. Într-o societate care instituie restricții ideologice, politice sau estetice, artistul se confruntă cu dilema adaptării: fie își asumă statutul de creator oficial, apropiat puterii, care reproduce discursuri și simboluri impuse, fie că își păstrează o autonomie interioară, uneori cu prețul marginalizării și al izolării. În aceste condiții, mai poate un artist care activează într-un asemenea context istoric să creeze opere autentice? Unde se află limita dintre compromis, supraviețuire și adevăr artistic?

FB: Dacă privim istoria artei, libertatea apare atât ca ideal colectiv – politic, social sau național –, cât și ca experiență individuală, interioară. Arta a fost adesea un barometru al libertății, reflectând dorința de emancipare dincolo de dogme, cenzură sau limitări. Dar, în situația unui regim dictatorial, această relație devine mult mai complexă: libertatea artistului nu mai este doar o temă pe care acesta o poate reprezenta, ci devine o problemă a propriei sale existențe și a raportului cu puterea.

Cred că, într-un regim în care libertatea de expresie este limitată, problema artistului nu se reduce la alegerea simplă dintre conformare și opoziție. Mult mai importantă este capacitatea de a păstra un spațiu interior în care propria conștiință și propriul limbaj să nu fie în întregime confiscate de discursul oficial. Un asemenea context poate restrânge libertatea exterioară a artistului, dar nu poate determina în totalitate ceea ce se întâmplă în interiorul său.

În aceste condiții, autenticitatea nu trebuie căutată neapărat în declarația directă sau în opoziția explicită. Ea poate exista și în alegerea unui limbaj personal, în refuzul de a transforma arta într-o simplă ilustrare a unor formule impuse sau în păstrarea unei anumite distanțe față de discursul oficial. Tocmai de aceea, cred că trebuie să distingem între libertatea exterioară, care poate fi limitată de context, și libertatea interioară, care ține de raportul artistului cu propria conștiință.

Dacă privim arta contemporană, Ai Weiwei

reprezintă foarte clar libertatea de expresie ca formă de intervenție critică în spațiul public [8]. Lucrările sale denunță abuzurile politice și încălcarea drepturilor omului. Într-o altă formă, Banksy transformă spațiul urban într-un loc al reflecției sociale și politice. Joseph Beuys a extins, la rândul său, această idee a libertății, considerând arta nu doar un domeniu al producției estetice, ci și un mijloc de transformare a societății. În aceste cazuri, arta devine un instrument prin care artistul își asumă dreptul de a pune sub semnul întrebării realitatea în care trăiește.

Dar problema devine mai complexă atunci când ne aflăm într-un context în care această libertate nu poate fi exprimată direct. Anselm Kiefer**,** prin explorarea memoriei istorice și a responsabilității colective, arată că arta poate confrunta societatea cu propriul trecut și cu propriile traume. În România, Ion Grigorescu a construit, în perioada comunistă, un discurs artistic al rezistenței și al libertății individuale prin fotografie, film și performance [9]. Într-un asemenea context, autonomia artistului nu se manifestă neapărat printr-un discurs public explicit, ci poate fi păstrată în chiar modul de a lucra și în existența unui spațiu de creație personal.

În această ordine de idei, Geta Brătescu a înțeles libertatea ca pe un exercițiu permanent al spiritului creator și al identității [10]. Această perspectivă mi se pare importantă, deoarece libertatea interioară nu depinde în totalitate de libertatea circumstanțelor, ci și de capacitatea artistului de a-și păstra identitatea creatoare.

De aceea, nu aș formula o judecată simplă asupra compromisului. Există situații în care adaptarea poate însemna supraviețuire, dar există și situații în care adaptarea ajunge să înlocuiască treptat propria voce a artistului. Limita dintre compromis, supraviețuire și adevăr artistic nu poate fi stabilită printr-o regulă generală; ea se află în raportul pe care fiecare creator îl păstrează cu propria conștiință și cu propria operă.

Cred că o operă poate rămâne autentică atunci când, chiar într-un context restrictiv, păstrează o tensiune între ceea ce este permis să fie spus și ceea ce artistul simte necesitatea de a exprima. Uneori această tensiune este vizibilă, alteori este ascunsă în alegerea formei, a simbolului, a metaforei sau chiar în ceea ce artistul decide să nu spună.

În fond, regimul poate controla anumite condiții ale creației, dar nu poate defini în întregime sensul interior pe care artistul îl atribuie actului de a crea. Pentru mine, adevărul artistic începe acolo unde artistul nu renunță la propria conștiință, chiar dacă este obligat să negocieze cu limitele timpului în care trăiește. Autenticitatea nu înseamnă neapărat absența compromisului, ci capacitatea de a nu permite compromisului să devină propria identitate artistică.

AG: Cum a fost reflectată ideea de libertate în pictura din RSS Moldovenească și apoi din Republica Moldova? A existat o diferență între modul în care artiștii au reprezentat libertatea în perioada sovietică și după obținerea independenței? Ce opere sau artiști din spațiul nostru cultural considerați reprezentativi pentru tema libertății?

FB: Reflectarea ideii de libertate în pictura și arta din spațiul nostru cultural trebuie înțeleasă în raport cu schimbările istorice, politice și spirituale prin care a trecut societatea basarabeană. În perioada RSS Moldovenești, libertatea nu putea fi exprimată întotdeauna direct, deoarece discursul artistic era condiționat de normele ideologice și instituționale ale statului sovietic. Totuși, chiar și în aceste condiții, artiștii au găsit modalități de a păstra o zonă de autonomie creativă, prin sensibilitatea cromatică, raportarea la tradiție, la peisaj, la universul cotidian sau la valorile spirituale ale spațiului nostru.

Un moment important îl constituie perioada „dezghețului" de la sfârșitul anilor ’50 și începutul anilor ’60. Slăbirea temporară a controlului ideologic a creat posibilitatea unei anumite deschideri, inclusiv către arta din afara spațiului sovietic. Relațiile cu artiști și critici de artă din România, călătoriile și contactele culturale au contribuit la redescoperirea unor valori și sisteme de expresie întrerupte de perioada sovietică. Susținerea corespondenței în limba română cu grafie latină a avut, de asemenea, o semnificație

importantă pentru procesul de redeșteptare națională [11].

În acest context, începând cu anul 1959, se produce o schimbare importantă în pictură: modelul academic este treptat înlocuit de o pictură mai cromatică, sonoră și vibrantă, inspirată de tendințele moderniste. Se conturează astfel premisele unei „școli naționale de pictură", în care sentimentul demnității naționale și recuperarea valorilor culturale devin tot mai importante. Această schimbare nu însemna încă o libertate deplină, dar reprezenta o extindere a spațiului de expresie al artistului [11].

O personalitate emblematică pentru această transformare este Mihai Grecu, a cărui creație depășește formulele academice și ideologice ale epocii. *Fetele din Ciadîr-Lunga* (1959–1960) marchează o schimbare importantă a limbajului său pictural, continuată prin preocuparea pentru simbol, tradiție și experiment. În aceeași perioadă se afirmă Igor Vieru, Valentina Rusu-Ciobanu, ale cărei căutări plastice ajung până la fotorealism și intertextualitate, inclusiv în *Citate din istoria artei* (1978), precum și Ada Zevin. Lor li se adaugă generația mai tânără, reprezentată de Elena Bontea, Aurel David, Sergiu Cuciuc, Mihai Țăruș, Andrei Sârbu, Andrei Mudrea, Maia Cheptănaru, Inesa Țâpina și Alexei Sainciuc, care contribuie la diversificarea sensibilităților, a limbajelor și a mijloacelor de expresie, prin raportarea atât la spațiul natal și identitatea culturală, cât și la tendințele artei contemporane internaționale. Această deschidere a provocat reacții din partea nomenclaturii: în 1963 au fost criticate „pseudo-preocupările" lui Mihai Grecu și Valentina Rusu Ciobanu, iar noile orientări ale tinerilor artiști Aurel David, Emil Bontea și Sergiu Cuciuc au fost, la rândul lor, sancționate [11]. În acest context, căutarea unui limbaj propriu devenea nu doar o opțiune estetică, ci și o formă de afirmare a autonomiei artistice, libertatea creației fiind permanent negociată în raport cu limitele ideologice ale sistemului.

În perioada următoare, în pofida controlului ideologic, pictura continuă să caute forme și tehnici noi. Contactul cu expozițiile de artă contemporană europeană și americană organizate la Moscova, cu expozițiile internaționale și cu noile practici artistice a permis unor artiști să descopere și să asimileze forme de expresie care depășeau realismul socialist. Andrei Sârbu, de exemplu, intră în contact cu opera lui Robert Rauschenberg, iar ulterior experimentează cu materiale și practici noi, inclusiv prin acțiuni performative. În cazul lui Mihai Grecu, apar colajul și procedee apropiate de pop-art [12, p. 21].

Prin urmare, libertatea în arta sovietică nu trebuie căutată doar în temele declarate, ci și în încercările de a modifica limbajul artistic, de a introduce materiale, tehnici și forme de expresie care nu mai corespundeau integral modelului oficial. Chiar și atunci când libertatea politică era absentă, exista o formă de libertate a experimentului. Așa cum arată Vladimir Bulat, afirmarea artei nonfigurative și a noilor sensibilități plastice s-a produs într-un context în care accesul la arta occidentală și schimburile culturale au deschis treptat noi posibilități de expresie, în pofida controlului ideologic [12, p. 21].

Această tendință devine și mai evidentă în apariția unor grupări și expoziții care au exprimat nevoia unei alte sensibilități artistice: expoziția de artă nonfigurativă „Explorări" / „Поиск", grupările „Existăm" de la Bălți, „Fantom" și Grupul Zece de la Chișinău. Ele pot fi privite ca expresii ale unei căutări de noi forme de limbaj și de noi modalități de raportare la realitate, dincolo de formulele consacrate. În acest sens, apariția lor marchează extinderea treptată a spațiului de autonomie al artistului.

După proclamarea independenței Republicii Moldova, situația se schimbă fundamental. Artiștii dobândesc condiții mult mai largi pentru experiment, pentru dialogul cu tendințele internaționale și pentru abordarea unor teme care anterior erau marginalizate sau dificil de exprimat: identitatea, memoria colectivă, trauma istorică, corpul, relația individului cu societatea, existența și condiția umană. Dacă în perioada sovietică libertatea trebuia adesea negociată în interiorul unui sistem de constrângeri, după 1991 ea devine, în primul rând, posibilitatea de a alege între mai multe limbaje și poziții artistice.

Un rol important în această transformare l-au avut inițiativele și spațiile independente dedicate artei contemporane. În acest sens, *Centrul pentru Artă Contemporană KSA:K din Chișinău*, constituit în continuitatea Centrului Soros pentru Artă Contemporană, a contribuit la familiarizarea scenei locale cu practici precum performance-ul, instalația și arta conceptuală [13].

În această nouă situație se afirmă artiști precum Ghenadie Popescu, Vasile Rață, Roman Tolici și Pavel Brăila, care explorează libertatea prin strategii și limbaje diferite. Ghenadie Popescu utilizează performance-ul, intervenția și ironia pentru a examina identitatea culturală, memoria și realitatea socială [14]. Vasile Rață investighează relațiile dintre obiect, spațiu și percepție, în timp ce Roman Tolici construiește, printr-o pictură de mare precizie tehnică, situații ambigue, aflate între realitate și imaginar, între experiența personală și memoria colectivă. Pavel Brăila extinde teritoriul artei către video, instalație, performance și intervenție, abordând transformările sociale și culturale ale spațiului post-sovietic [15]. În acest context, libertatea nu mai înseamnă doar desprinderea de un limbaj oficial, ci asumarea dreptului de a alege propriul mediu, propriile instrumente și propria poziție critică față de realitatea contemporană.

Astfel, cred că există o diferență esențială între cele două perioade. În arta sovietică, libertatea se manifesta adesea *în interiorul limitelor*: prin culoare, simbol, metaforă, recuperarea tradiției, experiment sau constituirea unor cercuri și grupări care căutau alternative la discursul oficial. După independență, libertatea devine mai ales *libertatea opțiunii*: libertatea de a alege limbajul, tema, mediul, poziția artistică și raportarea la societate.

Din perspectiva mea, experiența generațiilor de artiști care au activat înainte de independență demonstrează că libertatea artistică nu începe doar odată cu schimbarea unui sistem politic. Ea începe în interiorul artistului, în capacitatea de a păstra autenticitatea privirii sale. Iar perioada de după 1991 a oferit posibilitatea ca această libertate interioară să se manifeste într-un spațiu mult mai larg de experiment, dialog și pluralitate.

Privind retrospectiv, cred că tema libertății în arta din Republica Moldova nu trebuie căutată doar în imaginile care o reprezintă direct. Ea poate fi identificată în însăși evoluția limbajului artistic: de la recuperarea valorilor culturale și afirmarea unei sensibilități naționale, la experimentul modernist și formele de nonconformism din perioada sovietică, iar apoi la pluralitatea și libertatea de opțiune a artei contemporane. În acest sens, istoria artei noastre poate fi citită și ca o istorie a extinderii treptate a spațiului de libertate al artistului.

AG: Artistul este adesea un martor sensibil al timpului său, iar creația sa reflectă tensiunile, valorile și aspirațiile epocii în care trăiește. Într-o lume marcată de crize, conflicte și de fragilizarea unor valori fundamentale, arta poate deveni o formă de rezistență spirituală, dar și un spațiu de afirmare a libertății interioare și sociale. Libertatea imaginației pare să fie una dintre condițiile esențiale ale creației, însă ea coexistă cu o responsabilitate pe care artistul o poate avea față de societate, memorie și comunitatea căreia îi aparține. Cum se articulează această relație dintre libertatea absolută a expresiei artistice și asumarea unor angajamente etice, culturale sau sociale? Poate exista creație autentică în afara oricărei forme de responsabilitate față de lume?

FB: Libertatea imaginației este una dintre condițiile fundamentale ale creației, însă ea nu înseamnă desprinderea artistului de lumea în care trăiește. Chiar și atunci când opera nu abordează explicit teme sociale sau politice, ea poartă urmele timpului său: întrebările, neliniștile, aspirațiile și valorile unei epoci.

Consider că libertatea artistică și responsabilitatea nu se exclud, ci se susțin reciproc. Libertatea îi oferă artistului posibilitatea de a căuta prin propriul limbaj, iar responsabilitatea înseamnă conștiința faptului că orice imagine, idee sau gest artistic intră într-un spațiu cultural și social mai larg. Nu cred însă că această responsabilitate trebuie confundată cu obligația de a transmite un anumit mesaj sau de a răspunde

unei comenzi ideologice. Ea ține mai degrabă de asumarea actului creator și de consecințele sale.

Arta are și capacitatea de a păstra memoria. În perioade de criză sau de transformare, ea poate deveni un spațiu în care experiențe individuale și colective, uneori greu de exprimat prin alte mijloace, își găsesc o formă. Artistul poate pune întrebări, poate păstra mărturii, poate provoca reflecția sau poate apăra, prin propriul limbaj, valori pe care le consideră importante. Uneori responsabilitatea artei nu constă în a oferi răspunsuri, ci în a nu permite ca anumite întrebări să dispară.

Pentru mine, această responsabilitate începe însă cu adevărul interior al operei. O creație autentică nu poate fi construită prin conformare sau prin simpla dorință de a răspunde unei așteptări exterioare. În același timp, artistul nu este o ființă izolată: memoria sa personală se intersectează cu memoria comunității, iar experiența individuală poartă, inevitabil, urmele culturii din care provine.

Experiența mea de artist, cercetător și președinte al Uniunii Artiștilor Plastici din Republica Moldova mi-a confirmat această dublă dimensiune a artei. Prin expoziții, proiecte culturale și dialoguri internaționale, arta nu transmite doar opere, ci contribuie la construirea unei imagini culturale, la păstrarea memoriei și la apropierea dintre comunități. În acest sens, libertatea de creație poate deveni și o formă de responsabilitate față de cultura căreia îi aparținem.

În propria mea creație, această responsabilitate nu se manifestă printr-un mesaj social direct. Ea se află mai degrabă în încercarea de a formula întrebări despre existență, despre relația dintre om și univers, dintre materie și energie, dintre vizibil și invizibil. Cred că și crearea unui spațiu de contemplare poate reprezenta o formă de dialog cu lumea.

De aceea, nu cred că există creație autentică în afara oricărei responsabilități. Chiar și alegerea de a rămâne în zona unei expresii profund personale este o poziție față de existență. Libertatea artistului nu constă în absența oricăror legături, ci în capacitatea de a transforma experiența proprie într-un limbaj sincer, care poate comunica, provoca și îmbogăți experiența celuilalt.

AG: În propria dvs. creație artistică, cum se manifestă libertatea: prin alegerea temelor, a tehnicii, a limbajului plastic sau prin relația cu lumea?

FB: În propria mea creație, libertatea se manifestă înainte de toate ca o stare de cercetare continuă și ca nevoia de a descoperi forme de expresie pentru lucruri care nu pot fi formulate direct prin cuvinte. De aceea, nu aș limita-o la alegerea unei teme, a unei tehnici sau a unui limbaj plastic. Pentru mine, ea ține de întregul proces prin care o idee ajunge să se transforme în imagine.

Temele pe care le explorez pornesc adesea de la ceea ce nu este imediat vizibil: structuri subtile ale existenței, relațiile dintre materie și energie, dintre ordine și întâmplare, dintre real și imaginar. În seriile „Particule", „Coarde", „Antimaterie" sau „Rezonanța gestului", încerc să depășesc reprezentarea directă și să construiesc un spațiu în care ideea, materia, culoarea și gestul să poată funcționa simultan.

Și tehnica face parte din această libertate. Pictura nu este pentru mine aplicarea unei soluții stabilite în întregime de la început. Există un moment în care materialul începe să răspundă gestului, iar lucrarea își modifică propriul traseu. Culoarea, textura, transparența, densitatea suprafeței și ritmul intervențiilor pot conduce către soluții pe care nu le-am prevăzut inițial. Tocmai această disponibilitate de a accepta necunoscutul face ca procesul să rămână viu.

În timp, limbajul meu plastic s-a construit prin întâlnirea dintre experiența picturală și preocuparea pentru cercetare. Pentru mine, abstracția nu înseamnă îndepărtarea de realitate, ci încercarea de a ajunge la un alt nivel al ei – unul în care ceea ce este vizibil poate sugera ceea ce nu vedem. De aceea mă interesează atât de mult relațiile dintre materie și energie, dintre structură și vibrație, dintre ordine și spontaneitate.

Există însă și un moment în care libertatea

nu mai aparține doar artistului. Este clipa în care lucrarea începe să existe dincolo de intenția inițială. Când imaginea capătă propria respirație, când nu mai pot controla în totalitate ceea ce transmite și când fiecare privitor poate intra în ea prin propria experiență, simt că lucrarea dobândește o anumită autonomie. Pentru mine, acesta este unul dintre cele mai importante momente ale actului creator.

Așadar, libertatea în propria mea artă nu înseamnă să fac orice, ci să pot cerceta, experimenta și modifica direcția lucrării până când găsesc forma care corespunde unei necesități interioare. Este o libertate construită în proces, prin dialogul dintre intenție și ceea ce se naște efectiv pe suprafața picturii. Poate tocmai aici se află și relația mea cu lumea: nu încerc să o reproduc, ci să caut structurile invizibile care o pun în mișcare și să le transform într-un limbaj plastic propriu.

AG: Stimată doamnă Florina Breazu, vă mulțumesc pentru acest dialog. Și o ultimă întrebare: ce culoare are libertatea?

FB: Dacă ar fi să îi atribuim libertății o culoare, cred că aceasta nu poate fi una singură. Libertatea este o stare complexă, iar asemenea luminii, ea poate cuprinde o multitudine de nuanțe, în funcție de experiența, memoria și sensibilitatea fiecărui om.

Pentru mine, libertatea are culoarea luminii – a unei lumini care nu este doar vizibilă, ci și interioară. Este culoarea unui spațiu deschis, a unei respirații ample, a posibilității de a descoperi și de a crea. Poate fi albul imaculat, purtător al infinitului de posibilități, care sugerează deschiderea și aspirația spre necunoscut, dar și aurul luminii, care evocă cunoașterea, revelația și acea clipă în care lucrurile capătă sens.

În pictură, însă, libertatea nu este o culoare fixă, ci o relație între culori. Ea apare în tensiunea dintre contraste, în echilibrul dintre ordine și spontaneitate, în întâlnirea dintre ceea ce este gândit și ceea ce se naște în timpul creației. Uneori poate fi o culoare intensă și vibrantă, alteori o transparență discretă sau chiar o tăcere cromatică.

În propria mea creație, libertatea se apropie de acele spații în care materia pare să se transforme în energie, iar culoarea devine purtătoare de stare și vibrație. Nu caut să reprezint libertatea în mod direct, ci să creez un câmp vizual în care privitorul să poată simți deschiderea, mișcarea și posibilitatea.

Poate că, în cele din urmă, culoarea libertății este culoarea pe care fiecare om o descoperă atunci când își găsește propriul spațiu interior.

Pentru mine, ea este lumina – pentru că lumina nu impune o formă, ci face posibilă apariția tuturor formelor și culorilor.

Note și referințe bibliografice:

1. Nowotny, Helga. *The Cunning of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press, 2015.

2. Read, Herbert. *The Meaning of Art*. London: Faber & Faber, 1931.

3. Greenberg, Clement. *Modernist Painting*. În: „The Collected Essays and Criticism". Vol. 4. Chicago: University of Chicago Press, 1993.

4. Kandinsky, Wassily. *Despre spiritual în artă*. București: Meridiane, 1994.

5. Rosenberg, Harold. *The American Action Painters*. În: „Art News", 1952.

6. Danto, Arthur C. *After the End of Art: Contemporary Art and the Pale of History*. Princeton: Princeton University Press, 1997.

7. Eco, Umberto. *Opera deschisă*. București: Editura pentru Literatură Universală, 1969.

8. Hirshhorn Museum and Sculpture Garden. Ai Weiwei: Trace. Smithsonian Institution, 2017 [Accesat: 7.08.2026].

9. Asavei, Maria Alina. *Rewriting the Canon of Visual Arts in Communist Romania: A Case Study*. Central European University, 2007.

10. European Parliament, Contemporary Art Collection. *Geta Brătescu* [Accesat: 7.08.2026].

11. Toma, Ludmila. *Procesul artistic în Republica Moldova (1940–2000). Pictură, sculptură, grafică*. Chișinău: Muzeul Național de Artă al Moldovei, Combinatul Poligrafic, 2018, p. 61 și urm.

12. Bulat, Vladimir. *Artă și ideologie. De la realismul socialist la noua sensibilitate: 1940–2000*. Chișinău: Cartier, 2000.

13. Art.md Materiale documentare privind Centrul pentru Artă Contemporană KSA:K și dezvoltarea scenei de artă contemporană din Republica Moldova.

[Accesat: 7.08.2026].

14. Bryzgel, Amy. *The Art of Action: Meet the Artist Who Walked Across Moldova in Search of Cultural Identity*. New East Digital Archive, 21 aprilie 2017 [Accesat: 7.08.2026] – pentru practica performativă a lui Ghenadie Popescu și contextul scenei contemporane din Republica Moldova.

15. Pentru practicile contemporane ale lui Pavel Brăila și Roman Tolici, vezi sursele instituționale și expoziționale recente: Ministerul Culturii al Republicii Moldova, 2026; Mobius Gallery și Muzeul Național de Artă al Moldovei, 2026. [Accesat: 7.08.2026].

*Articolul este elaborat în cadrul proiectului Stimularea excelenței cercetărilor științifice 2025–2026, 25.80012.0807.62SE „Arta ca formă excelentă de reprezentare a libertății: imaginea libertății în pictura și literatura din Republica Moldova", Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău.

Citation: Grati, A.; Breazu, F. Art as an expression of creative freedom. Forms of nonconformism in painting from the Republic of Moldova. Dialogica. Cultural Studies and Literature Scientific Journal, 2026, nr. 2, p. 6-16. https://doi.org/10.59295/DIA.2026.2.01

Publisher's Note: Dialogica stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).